

SHARQ PEDAGOGIKASI TARIXIDA SA'DIY SHEROZIY QARASHLARINING
AHAMIYATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sharq madaniy-ma'rifiy an'alarini idrok etish va boyitish asosida inson tarbiyasi va ta'limining o'ziga xos an'analari buyuk alloma Sa'diy Sheroyinning "Bo'zton" didaktik asari misolida ilmiy – nazariy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: madaniy-ma'rifiy an'alar, avlodlar zanjiri, pedagogik-psixologik fikrlar, qadriyatlar tizimi, ularda ilm o'rganish, mehnatsevarlik, ta'zim-tavoze' kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, ota-onaga e'tibor, til, muomala, so'zlash odobi va hokazo.

ЗНАЧЕНИЕ ВЗГЛЯДОВ САДИЯ ШЕРАЗИ В ИСТОРИИ ВОСТОЧНОЙ
ПЕДАГОГИКИ

Аннотация. В данной статье представлен научно-теоретический анализ уникальных традиций воспитания и образования человека, основанных на понимании и обогащении культурно-образовательных традиций Востока на примере дидактического произведения "Бозтон" великого ученого Саъдия Ширози.

Ключевые слова: культурно-образовательные традиции, преемственность поколений, педагогические и психологические идеи, система ценностей, включающая в себя ученье, трудолюбие, скромность, уважение к старшим, уважение к младшим, внимание к родителям, язык, поведение, речевой этикет и др.

THE IMPORTANCE OF SADIY SHEROZIY'S VIEWS IN THE HISTORY OF
EASTERN PEDAGOGY

Annotation. This article presents a scientific and theoretical analysis of the unique traditions of human upbringing and education based on the understanding and enrichment of the cultural and educational traditions of the East, using the example of the didactic work "Bo'ston" by the great scholar Sa'diy Shirozi.

Keywords: cultural and educational traditions, generational chain, pedagogical and psychological ideas, value system, including learning, hard work, humility, respect for elders, respect for younger ones, attention to parents, language, behavior, speech etiquette, etc.

Mafkuraviy nazariyalar, ijtimoiy qarashlar va umuman, ideallar va inson mavjudligining tubdan o'zgarishi sharoitida ta'lim va tarbiya barqarorlashtiruvchi funksiyani bajarib, insonning yangi turmush sharoitlariga moslashuviga yordam beradi.

Tub tarixiy o'zgarishlarning taqdirli pallalarida mavjud qadriyatlar tizimi va xalqning o'ziga xosligini saqlab qolgan holda madaniy-ma'rifiy an'alar davomiyligini ta'minlash zarurati paydo bo'ladi Biz talqin qilmoqchi bo'lgan mavzuning zarurati mana shu mantiqdan kelib chiqadi.

Bunday vaziyatlarda an'ana yangi avlodga ta'lim berish va tarbiyalash jarayonida hal qiluvchi vazifani bajaradi.

Ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlaridan va pedagogika tarixi tajribasidan kelib chiqadiki, inson hayoti yagona avlodlar zanjirining bo'g'inidir. Ya'ni, inson ijtimoiy-madaniy an'alar makonida yashaydi, bu uning fe'li, xulq-atvori, intilishlari, qadriyatlari va manfaatlarining shakllanishiga sezilarli ta'sir qiladi.

Aytish joizki, Sharq olimlarining 70-yillarga qadar maxsus pedagogik-psixologik fikrlarini o'rganish alohida tadqiqot mavzusi bo'lmagan. Ammo hayotiy tajriba va ta'limning tabiati, o'tmish madaniyat tarixi tajribasi Sharq mutafakkirlarining boy merosidan ta'lim-tarbiyaning ko'p qirralarini izlashni va o'rganishni taqozo etadi.

Tarixning turli davrlarida yashab ijod etgan, o'z ijodiy faoliyatini jamiyat tarbiyasiga bag'ishlashga kirishgan ayrim buyuk mutafakkirlar ijodida ham o'z davri hukmdorlariga ta'lim va nasihatlar bilan ta'sir o'tkazish istagini kuzatish mumkin. Agar bu, bir tomondan, hukmdorlarning ko'rsatma va tarbiyaga muhtojligidan dalolat bersa, ikkinchi tomondan, o'sha davrdagi alloma va mutafakkirlarning yuksak mavqei va nufuzining to'g'ridan-to'g'ri tasdig'idir. Bunday buyuk shaxslar qatorida Muslihiddin Sa'diy Sheroziy alohida o'ringa ega.

Sa'diy Sharqning daho ijodkorlari orasida eng zahmatkash, sermahsul va jahongashtasidir. Benazir shoir va mutafakkir Sa'diy badiiy ijodda o'z maktabini yarata olgan adibdir. Yuz yildan ortiq umr ko'rgan Sa'diy davrning barcha bilimlarini chuqur egallab, yurt ko'rib, xalq orasida yurib, chinakam olim, murabbiy, insonparvar adib bo'lib yetishdi. She'riy, nasriy hikoya va masallardan tashkil topgan "Guliston" va "Bo'ston", "Sohibnoma" asarlari unga jahonshumul shuhrat keltirdi.

Yozuvchi ularda ilm o'rganish, mehnatsevarlik, ta'zim-tavoze' kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, ota-onaga e'tibor, til va muomala, so'zlash odobi, shirinsuxanlilik va hoshqa juda ko'p masalalarda ulkan murabbiy, mutafakkir sifatida pand-nasihat beradi.

Alisher Navoiydan tortib, barcha o'zbek adiblari Sa'diyni o'zlariga ustoz deb bilgan, uning dahosidan ijodiy bahramand bo'lishgan. Navoiyning "Hayrat ul-abror", "Mahbub ul-qulub", Avloniyning "Turkiy Guliston" asarlarida Sa'diy ijodining bevosita ta'siri bor. Yozuvchi boblarda qo'yilgan - tasvir-langan muammolarni nazariy, amaliy, hayotiy, ijtimoiy-siyosiy jihatdan dalillash maqsadida tanxiy, afsonaviy, asotiriy, diniy, axloqiy mavzularda hikoyatlar, masallar, mav'iza va tanbehlar keltiradi.

Ular mazmun, g'oyaviy yo'nalish, timsollar silsilasi, tasvir usuli, ibtido va intihosi jihatidan g'oyatda rang-barangdir. Ko'pincha muallif hikoyatdan-hikoyatga o'tish yoki fikrni yanada aniq izhor etish maqsadida link chekinish yoki qistirma tarzida alohida pandnoma ma'rifiy bayt keltiradi, o'zi ko'rgan, boshidan kechirgan, bilgan, kuzatgan lavhalarini ham qistirib o'tadi.

Sa'diy asarlarini tadqiq va tarjima qilishda shoirlardan Chustiy, Muinzoda, G'afur G'ulom, olimlarimizdan professor Shoislom Shomammedov, Rustam Komilov hamda Vahob Rahmonovlarning xizmatlari katta.

Atoqli mutafakkir va pedagog Sa'diyning pedagogik qarashlari tizimining butun spektrini har tomonlama tadqiq etishda, uning ijodiy faoliyati va hayoti bosqichlarini tahlil qilish bilan belgilanadi, chunki uning tarjimai holi va boy merosi bu mashhur olim va mutafakkirning taqlid qilishga loyiq namuna va yangi jamiyat shakllanishi sharoitida inson tarbiyasining buyuk maktabini ifodalaydi.

Tushungan kishilarga bir harf bas.

Yetuk durshunoslar sadaf singari,

Ocharlar og'iz, kelsa so'z gavhari.

So'zi birla ovora sergap bari,

Shayx Sa'diyning asarlarida jamiyatda har tomonlama barkamol shaxsni tarbiyalashda muhim o'rin tutgan tarbiyaviy falsafa yashiringan. Sa'diy asarlarining konsepsiyasini tarbiya tashkil etadi.

Buyuk mutafakkir, arab, turkiy va tojik tillarining chinakam bilimdoni o'zining mantiqiy tuzilgan dalillari bilan tiniq tilda talabalarga ularning uzoq davom etayotgan bahslarini to'g'ri hal etish yo'lini aniq tushuntirib berdi: "Bizda bo'lgani kabi fan va ta'limni faqat bir tilga bog'lab bo'lmaydi, ularning yutuqlarini barcha tillarda tasvirlash va aks ettirish mumkin".

Gapirmaydi hayvon, gapirgay bashar,

Shaloq so'zli inson ho'kizdan battar.

Sa'diy Sheroziyning pedagogik merosi va uning tarbiya va ta'lim haqidagi ma'rifiy g'oyalari mashhur olim va ustoz yashab ijod qilgan davr madaniyati va maorifining umumiy

holatini, shuningdek, mumtoz xalq pedagogikasi tajribasi, ijtimoiy, Sharq falsafasi, ijtimoiy-pedagogik tafakkur yutuqlari asosida komil inson tarbiyasiga insonparvarlik yondashuvining nazariy va amaliy jihatlarini ifodalaydi.

Sa'diy Sheroziyning inson shaxsiyatining o'ziga xosligi, tarbiyaning real va ma'naviy omillari, uning mazmuniga umuminsoniy, milliy va individual-shaxsiy qadriyatlarni kiritish, yosh avlod shaxsini ma'naviy jihatdan kamol toptirish uchun shart-sharoit yaratish haqidagi ta'limiy va psixologik-pedagogik qarashlari uning qoidalarini insonparvarlik pedagogikasining istiqbolli yo'nalishi sifatida tavsiflaydi.

Sa'diy Sheroziy insonparvarlikni axloqiy tarbiya markaziga qo'ygan. Bunday nuqtai nazar, uning tushuntirishi va kelib chiqishidan qat'iy nazar, munosib odamga hurmatni, odamlar o'rtasidagi munosabatlarda tenglikni ta'minlaydi.

Sa'diy Sheroziy o'z davrining o'z Vatani, xalqi farovonligi yo'lida yashagan, buyuk ajdodlarining insonparvarlik an'alarini davom ettirgan insonlardan biri edi. U barcha odamlarga, ularning martaba va unvonlaridan qat'iy nazar, ehtiyotkor, g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'lishni targ'ib qilgan; odamlarni bir-biriga yordam qo'lini cho'zishga chaqirdi. Sa'diy Sheroziy insonga nisbatan insoniy munosabatda bo'lishni asosiy insoniy qadriyat deb bilgan.

Dedi menga bir keksayi mo'tabar:

Aziz keksalar so'zi dilga yoqar.

Insonparvarlik va islohotchilik g'oyalari, ma'rifatparvarlik g'oyalari, fan va hunarmandchilikni puxta egallashga chaqirish, inson huquqlarini himoya qilish, oila qonunchiligi qoidalarini ishlab chiqish va oila muammolarini hal etish, mehnat tarbiyasi va boshqalar Sa'diy ijodining bosh g'oyasidir.

Insoniylik, Sa'diy Sheroziyning fikricha, ota-ona va boshqa yaqin kishilarni hurmat qilishdan boshlanadi. Shunday ekan, bola, eng avvalo, ota-onaga hurmat ruhida tarbiyalanishi, shu asosda unda kambag'al va kasallarga, keksalar va etimlarga hurmat va mehr tuyg'usi shakllanishi kerakligini uqtiradi. Yaxshi inson kambag'al va keksalarga g'amxo'rlik qilishni o'z burchi deb hisoblab, doimo donolik bilan harakat qiladi. Sa'diy Sheroziy kambag'allarga, yetim bolalarga mehr bilan munosabatda bo'lishni bu sohadagi birinchi burch deb bildi:

Kishilarni har kimki derkan yomon,

Seni ham u yaxshi demas hech qachon.

Insoniylik o'zgalarga mehr-shafqatdadir, Sa'diy Sheroziy odamlarni ezgu ishlarga chorlab, "Kishi yomonlik istamasa, o'zim javob beraman, o'zgalarga yomonlik qilmasin", degan. Insoniylikning ma'nosi o'zaro g'amxo'rlik va hassoslikda, dard va miskinlarga yordam berishdadir, Sa'diy Sheroziy yaxshilikni yenggan inson evaziga, albatta, o'sha narsani oladi, deb ishongan, Sa'diy Sheroziy ta'kidlaganidek: xayrixoh inson hech qachon hayot mashaqqatlarini boshdan kechirmaydi, chunki to'g'ri vaqtda unga doim yordam qo'li beriladi – yaxshilik qilganlarni xalq unutmaydi.

Erur hammadan ham chaqimchi yomon,

Uningdek razil ko'rmadim hech qachon.

Buzuqfikir-u nodonligi birlan ul,

Buzar ikki do'st o'rtasini nuqul.

Sa'diy Sheroziy insoniylikni, eng avvalo, mehnatkash odamlarga xos bo'lgan fazilat deb bilgan, bu odamlar ularga o'xshashlik nima ekanligini yaxshi tushuna oladilar. Bu mutlaqo adolatli nuqtai nazar. Darhaqiqat, oddiy mehnatkashlar hamisha insonparvarlik g'oyalarini targ'ib qilganlar, chunki mehnat jarayonida ham, zolimlarga qarshi kurash jarayonida ham ular o'rtasida chinakam insoniy munosabatlar vujudga kelgan.

Sa'diy Sheroziyning insonparvarlik haqidagi qarashlari uning xayrixohlikni eng muhim fazilatlardan biri deb bilishi bilan ajralib turadi. U tarbiyaning asosiy vazifasi bolani yoshligidan insonparvarlik ruhida tarbiyalash, deb hisoblagan.

O'tay yaxshi nom birla desang agar,

Sen o'g'lingga o'rgatgil ilm-u hunar.

Agar bo'lmasa aql-u fikri uning,

Nishon qolmagay sendan o'lgan kuning.

Sa'diy Sheroziyning gumanistik qarashlarida ma'lum bir cheklov bor. Biroq, bu g'oyalarning cheklanganligi o'sha davrlar uchun nafaqat ilg'or xarakterga ega edi, balki ular hozirgi kungacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Insonparvarlik tarbiyasi yosh avlodda bizning davrimizga munosib yangi munosabatlarni rivojlantirishga asoslanadi, demokratik insonparvarlik tamoyillari barcha eng yaxshi va eng ilg'orlarni o'ziga singdirgan zamonaviy pedagogikaning asosidir. Biz bolalarni yoshligidanoq insonni qadrlashga, kattalarni hurmat qilishga, ota-onasiga, o'rtoqlariga yordam berishga o'rgatamiz. Shu bilan birga, farzandlarimiz insonga mehr va hurmat, davlatimiz dushmanlariga nisbatan nafrat ruhida tarbiya topmog'ini u to'g'ri anglagan.

Har odamki farzand g'amin yemagay,

Birovlarmng ilgida xor aylagay.

Yomon ustaga berma shogird etib,

Buzar u buzuq fe'lini o'rgatib.

Sa'diy Sheroziy inson o'z oldiga ma'lum maqsad qo'yishi, unga erishish uchun kurashishi va unga erishish har doim ham oson bo'lmasligini yodda tutishi kerak, deb hisoblagan. Nega u yoshlarni birinchi muvaffaqiyatsizliklaridan xafa bo'lmaslikka chaqirdi: ular qiyinchiliklar oldida chekinmasliklari, balki ularni matonat va mardlik bilan yengishlari kerak deb bilgan. XIII asr uchun bu fikrlar, albatta, juda ilg'or edi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, Sharqning Sa'diy She'roziy kabi atoqli mutafakkirlari pedagogik qarashlarining evolyutsion jarayonlarini o'rganmasdan turib, o'zbek pedagogikasining shakllanishi va rivojlanishi tarixining to'liq tasvirini tiklab bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Afzalov X.S. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Eronda maktab va pedagogik fikr: avtoreferati. dok. ped. nauk.dissert. avtoreferati.- Moskva, 1992.B-32 .

2.Sa'diy Sheroziy "Bo'ston".Fors tilidan Chustiy tarjimasi.Toshkent.Yoshlar.2019.B-105.